

Andrew J. Hoffman

Jak kultura utváří diskusi o klimatické změně

Masarykova univerzita, Brno 2017

2. Sociální psychologie a debata o klimatické změně

Největším nepřítelem pravdy velmi často není lež – záměrná, vymyšlená, nečestná –, ale mýtus – trvalý, přesvědčivý a nerealistický. (...) Všechna fakta podrobujeme předem danému souboru interpretací. Užíváme si pohodlí mínění bez nepohodlí myšlení.

JOHN F. KENNEDY

Z hlediska sociálního vědce nejsou environmentální problémy primárně technologické nebo ekonomické, ale behaviorální a kulturní. I když technologická a ekonomická aktivita může být přímou příčinou našich environmentálních problémů, k této aktivitě vedly naše individuální přesvědčení, kulturní normy a sociální instituce. Z toho vyplývá, že nemůžeme uznat environmentální problémy vytvářené naším způsobem života ani rozvíjet jejich řešení, aniž se nejprve podíváme na přesvědčení a hodnoty, které k nim vedly, a nezměníme je (Bazerman, Hoffman 1999).

Vyjděme z této základní myšlenky a zamysleme se nad tím, že veřejná debata o klimatické změně se zaměřuje na zjednodušené binární tvrzení: v současnosti probíhající klimatickou změnu lidská aktivita buď způsobila, nebo ne. Toto zjednodušení

dělá přírodovědcům starosti, neboť zakrývá složitost problému. Ale pro sociální vědce se stává předmětem zájmu, protože pomáhá osvětlit extrémní stanoviska v diskusi a hodnoty, na nichž stojí jejich soupeřící agendy. V jednom extrému je klimatická změna jen švindlem, lidská aktivita nemá na klima žádný vliv a nic neobvyklého se neděje. V druhém extrému představuje klimatická změna bezprostředně hrozící krizi, lidská aktivita vysvětluje celou klimatickou změnu a zničí život na zemi, jak ho dosud známe. Tyto pozice nesouvisí ani tak s vědeckou podstatou problému, jako s tím, jak lidé přijímají a hodnotí specifické vědecké informace a jak podle toho jednají. Musíme věnovat pečlivou pozornost bytostně lidským aspektům tohoto procesu. Kvůli snadnějšímu vysvětlení se omezím jen na dvě jeho dimenze: kulturně podmíněné poznávání a motivované uvažování na jedné straně a omezenou racionalitu a kognitivní lakomce na straně druhé.

Kulturně podmíněné poznání a motivované uvažování

Když analyzujeme velmi složité nebo politicky sporné vědecké koncepce, jimž rozumíme jen zčásti, je naše uvažování prostoupeno emocemi. Novinář Chris Mooney píše, že „naše pozitivní a negativní pocity v souvislosti s lidmi, věcmi a idejemi se objevují mnohem rychleji než vědomé myšlenky, v řádu milisekund. (...) Samozřejmě nejsme puzeni jen emocemi – používáme také rozum, uvažujeme. Ale uvažování přichází později, rozum funguje pomaleji“ (Mooney 2011). Sociální psycholog Jonathan Haidt z Newyorské univerzity to vyjádřil ještě pregnantněji: „Můžeme si myslet, že když analyzujeme data a modely, jednáme jako vědci, ale velmi často jednáme spíše jako

právníci a užíváme uvažování k dosažení předem stanoveného cíle, který je emočně zkruslený našimi ideologickými postoji a kulturními názory“ (Haidt 2006).

Krátce řečeno, využíváme ideologické filtry, které jsou ovlivněny našimi systémy přesvědčení (což vyjadřuje výraz „motivované uvažování“; *motivated reasoning*), jež jsou do velké míry tvořeny prostřednictvím referenčních skupin, k nimž patříme (takzvaným „kulturně podmíněným poznáním“). Jsme ovlivněni skupinovými hodnotami a obecně budeme podporovat postoje, které nejbezprostředněji upevňují spojení, která máme s ostatními členy naší referenční skupiny, a zároveň potvrzují naši definici sebe sama (Hamilton 2010). K tomu nás nutí instinktivní touha zachovávat konzistentnost našich vnitřních přesvědčení i jejich slučitelnost s přesvědčeními jiných lidí, jichž si vážíme a jimž důvěřujeme – příslušníků naší církve, komunitní organizace, politické strany nebo kolegů z práce atp. Jakmile tento proces začne, struktury přesvědčení se stávají stále stabilnější a odolnější vůči změně. Příkladáme větší váhu dokladům a argumentům, které podporují naše předem existující přesvědčení (což vyjadřují výrazy „zkruslení přizpůsobením“ nebo „konfirmační zkruslení“; *biased assimilation, confirmation bias*) (Bazerman 2005); a vydáváme nepřiměřenou energii ve snaze odmítnout názory či argumenty, které pokládáme za protikladné našim („vyvracející zkruslení“; *disconfirmation bias*). Pomáháme si tím, že nepokrytě bereme v úvahu jen doklady, které akceptují nebo v ideálním případě předkládají znalci nebo zdroje reprezentující naši kulturní komunitu, kdežto pomíjíme informace, které obhajují odborníci nebo zdroje reprezentující skupiny, jejichž hodnoty odmítáme. Jako takoví budeme méně pravděpodobně diskutovat o něčích myšlenkách, ale o to častěji budeme zpochybňovat jeho motivy. Nejdříve se snažíme určit, zda je člověk, s nímž jednáme,

součástí našeho „kmene“, a tedy někdo, jehož myšlenkám můžeme důvěřovat.

V tomto procesu se fakta stávají něčím méně důležitým než politická a ideologická příslušnost zdroje těchto fakt a „větší dobro jakožto motivační faktor politického jednání je nahrazeno stranictvím a skupinovou identifikací“ (Hindman 2009). Všichni s hrůzou sledujeme zaryté stranické půtky ve Washingtonu a všichni se spoléháme na určité zpravodajské zdroje a výklady z novinových úvodníků, abychom to pochopili. V důsledku filtrace našich informačních zdrojů si můžeme problémy a události, jimž jsme věnovali větší pozornost, vybavit nepoměrně snadněji a při formování našich názorů jim přikládáme větší váhu (což vyjadřuje výraz „heuristika dostupnosti“; *availability heuristic*). Komu více důvěřujete a koho více posloucháte? *Fox News*, nebo *NPR*? Al Gora, nebo Rushe Limbaugha? Jsem ochoten se vsadit, že jeden z těchto zdrojů vyvolal silnou emoční a pravděpodobně negativní reakci. Každý představuje odlišný systém přesvědčení a světových názorů, a tedy i odlišné postoje ke klimatické změně.

Přes tuto informační dietu a filtrační proces máme sklon klimatickou změnu spojovat s množstvím dalších problémů, které se týkají celé naší emoční a kulturní povahy: se starostmi ohledně vlády, trhu, náboženství, a především komu důvěřovat jako poctivému reprezentantu těchto hodnot. V důsledku toho u některých lidí výraz „klimatická změna“ evokuje představy environmentalistů prosazujících radikální socialistickou agendu, nedůvěru k vědcům a vývoji vědy, častější a větší vměšování vlády do trhu, a dokonce zpochybnění víry v Boha. Jiní slyší naprosto jiné konotace: přirozený výsledek konzumeristického tržního systému se vymkl kontrole, přesvědčení, že politické rozhodování by se mělo řídit vědeckým poznáním, nutnou potřebu regulace, která by krotila tržní excesy,

a dokonce možnost zhroucení civilizace, nebudeme-li okamžitě jednat.

Podle těchto přesvědčení jednáme. Například jedna výzkumná studie zjistila, že konzervativní zákazníci si s menší pravděpodobností budou kupovat dražší, ale energeticky úsporné žárovky, pokud je na nich nějaké environmentální poselství, než stejné žárovky bez něj (Gromet et al. 2013). Emocionalita této věci byla důležitější než fakta, která tito zákazníci vnímali jako nechutnou politickou agendu. To je vidět i na příkladu konzervativní kritiky hybridního automobilu Chevrolet Volt jako „politicky inspirovaného vozidla“ nebo na hodnocení fiaska firmy Solyndra vyrábějící sluneční panely jako ukázkového příkladu selhání zelené technologie. Ale když environmentální aspekty nějakého výrobku ustoupí do pozadí ve prospěch ekonomičtěji založených motivací, změní se i konzervativní chování. To vysvětluje, proč v roce 2012, kdy všichni republikánští kandidáti až na jednoho popírali vědecký konsenzus ohledně klimatické změny, voliči Mitta Romneye si ve skutečnosti mnohem pravděpodobněji než voliči Obamy pořídili ve svých domácnostech v minulých pěti letech různá „zelená“ zlepšení (např. instalace solárních panelů, sprchové hlavice s nízkým průtokem nebo energeticky úsporné žárovky). Na otázku po jejich motivaci byla nejčastěji uváděným důvodem úspora peněz, nikoli ochrana životního prostředí (Schwartz 2012).

Tyto typy sociálních procesů ovlivňují nás všechny v různé míře a ve vztahu k různým tématům, ale zejména tam, kde máme omezené znalosti. Tuto prázdnotu poznání vyplňujeme emočně založeným uvažováním. Vezměme si debatu o bezpečnosti geneticky modifikovaných organismů (GMO). Podobně jako v případě antropogenní klimatické změny i zde existuje silný vědecký konsenzus, že geneticky modifikované potraviny můžeme bezpečně jíst: Americká společnost pro pokrok vědy

v tomto smyslu vydala formální prohlášení a stejně tak mnoho jiných vědeckých ústavů (Ronald 2011). A tak jako u klimatické změny i zde existuje sociální rozdílnost v názorech na tato vědecká zjištění a i ta prochází podél linií dělících politické strany. Ale na rozdíl od klimatické změny, kde vědu odmítají spíše lidé na pravici, vědou potvrzenou bezpečnost GMO odmítá spíše politická levice (Kloor 2012). Co mají tyto věci společného, je to, že každou provází spousta souvisejících otázek, které buď zpochybňují, nebo potvrzují naše světové názory. Důvěřujete trhu, že vyřeší naše sociální problémy? Důvěřujete velkým nadnárodním firmám, že dělají pro společnost to nejlepší? Důvěřujete nové technologii a těm, kdo ji vyvíjejí? Důvěřujete vládě a jejím schopnostem spravedlivě vyjednat mezi mnoha různými zájmy? Při odpovědích na tyto otázky se řídíme sociálními filtry.

Omezená racionalita a kognitivní lakomci

To vše nemá naznačovat, že jsme „iracionální“ nebo pokrytečtí, ale jen to, že jednáme s „omezenou racionalitou“ (Simon 1957); jsme omezeni typem a množstvím informací, k nimž máme přístup, a naší kognitivní schopnosti je zpracovat. Můžeme to pojmut ještě tak, že jsme „kognitivní lakomci“ (Fiske, Taylor 1991), opatrně vydávající omezený čas a energii jen na ty věci, které jsou pro nás význačné a důležité. Nemůžeme prostě plně prozkoumat vědecká zjištění o každém problému, kterým se zabýváme.

Kdybychom se ve skutečnosti nechovali tak, jak se chováme, stali by se z nás psychičtí mrzáci. Prodíráme se moderním životem díky aktivaci „černých skříněk“, vnitřních pochodů, o nichž mnoho nevíme. Jak napsal německý sociolog Max We-

ber už před 150 lety: „Nikdo z nás, kdo jezdíme tramvají, nemá tu nejmenší představu, jak se tramvaj rozjíždí, pokud to ovšem není fyzik. Nepotřebujeme o tom nic vědět. Stačí nám, když se můžeme na chování tramvaje ‚spolehnout‘; a sami na tom zakládáme své chování“ (Lassman et al. 1989). Když otočíte klíčkem zapalování v autě, víte něco o termodynamických procesech, které spustí a pohánějí motor, nebo jen jedete na místo určení? Když letíte, víte něco o detailech kontrolního systému letecké dopravy, nebo jen důvěřujete aeroliniím, že vás dovevou, kam potřebujete? Vybíráte si své vlastní penzijní fondy, nebo najímáte finančního plánovače? To vše jsou „černé skříňky“; máme „víru“ v tyto systémy a nevěnujeme čas ani energii tomu, abychom do nich plně pronikli.

A tak je tomu i s vědou o klimatické změně. Přestože někdo může tvrdit, že analyzoval stohy vědeckých zpráv, než si utvořil názor, faktem je, že většina Američanů tuto černou skříňku neotevřela. Podle Kalifornské akademie věd většina veřejnosti USA není schopna projít ani základním testem vědecké vzdělanosti (California Academy of Sciences 2009). Národní vědecká nadace uvádí, že dvě třetiny Američanů nemají jasno, jak probíhá vědecký proces (National Science Foundation 2004). Americká veřejnost je do velké míry vědecky nevzdělaná (srov. ovšem s výsledky průzkumu provedeného Institutem Marcy Carsey, v němž 83 procent respondentů uvádí „značné“ nebo „střední“ porozumění problémům klimatické změny) (Hamilton 2011). Při výzkumech veřejného mínění, které zjišťují, jaké problémy pokládají Američané za nejdůležitější, se proto klimatická změna zpravidla umísťuje na spodních příčkách a bývá odsunuta naléhavějšími a významnějšími věcmi, jako je například ekonomika.

V zájmu transparentnosti mého postoje přiznávám, že sám jsem jedním z těch, kdo vědeckým institucím důvěřují. Rodina

a škola mě vchovaly k respektu k vědě a jako profesor jsem se stal součástí vědecké komunity. Osvojil jsem si základní vědecké poznatky, znám mnoho klimatologů a důvěřuji procesům, jimiž dospěli ke svým závěrům. Věda se stala součástí mé kulturní identity. Nicméně uznávám, že ostatní nesdílejí tuto identitu a důvěru. Zastáváme odlišné názory na klimatickou změnu, které reprezentují naši vizi „dobré společnosti“ jak nyní, tak v budoucnosti (Kahan, Braman 2006) – někdo může podceňovat rizika klimatické změny jako nejistá a projevující se případně až v budoucnosti a odmítat náklady na jejich zmírnění, které jsou jisté a projeví se ihned (American Psychological Association 2010). Abychom pochopili plnou šíři těchto rozdílných názorů, musíme rozebrat početné dimenze sociální nedůvěry k vědeckému konsenzu ohledně klimatické změny.

Čtyři formy nedůvěry, které podněcují veřejnou debatu o klimatu

Mike Hulme v knize *Why We Disagree About Climate Change (Proč se neshodujeme ve věci klimatické změny)* (Hulme 2009) spojuje naše rozdílné názory na klimatickou změnu s našimi rozdílnými názory na povahu vědecké metody a poznání, vnímání ekosystému a našeho místa v něm, rozsah lidské odpovědnosti, naše vnímání hrozeb, naše přístupy ke zmírňování rizika, relativní upřednostnění rozvoje a životního prostředí a roli vlády v tržním systému. Na konci Hulme zdůrazňuje, že klimatická změna je „kulturní a politický fenomén, který je přetvářením způsobu, jak přemýšlíme o sobě, o našich společnostech a o místu lidstva na Zemi“. To, co následuje, staví na této a dalších vynikajících pracích a mění orientaci celkového rámce, jenž umísťuje zdroje nesouhlasu do čtyř oddělených

prvků nedůvěry, kterými jsou: nedůvěra k *poslům*; nedůvěra k *procesu*, který vytváří poselství; nedůvěra k *poselství* samotnému a nedůvěra k *řešením*, která z poselství vyplývají. Tyto prvky budou provázány ve specifických strategiích budování konsenzu, nastíněných v kapitole 4.

Nedůvěra k poslům. První forma nedůvěry, kterou v souvislosti s klimatickou změnou mají někteří lidé, zejména z politické pravice, se týká tří hlavních skupin, z nichž se rekrutují lidé obhajující názor, že klimatická změna je realitou: environmentalistů, politiků z demokratické strany a vědců (Hoffman 2011a). Mnoho popíračů klimatické změny se domnívá, že výzkum klimatu, a ještě bezprostředněji politika spojená s klimatickou změnou, je pro liberální environmentalisty jen skrytou cestou, jak zasahovat do trhu a zmenšovat osobní svobodu občanů. V extrémních případech mají někteří i strach, že environmentalistická agenda zahrnuje i odstranění kapitalismu (Klein 2011). Environmentalisté jsou v tomto světle nazíráni už delší dobu jako ti, kdo se snaží omezit ekonomický růst a lidskou prosperitu ve prospěch životního prostředí. Pocit, že hodnoty hnutí hraničí se socialismem nebo komunismem, zachycuje přirovnání: „Meloun: zelení navenek, rudí uvnitř“ (Oreskes, Conway 2010).

Druhým nedůvěryhodným poslem je demokratický politik, zejména od té doby, co se klimatická změna stala v prezidentských volbách v roce 2012 tématem, které rozdělovalo voliče. Všichni republikánští kandidáti až na jednoho v primárkách prezentovali klimatickou změnu jako něco neprůkazného nebo přímo jako lež. V březnu 2011 každý z jednatřiceti republikánských členů sněmovní Komise pro energetiku a obchod odmítl hlasovat pro prosté konstatování, že klimatická změna je skutečností. V roce 2009 probíhalo hlasování o zákonu o čisté energii a bezpečnosti (jinak známý také jako Waxman-Markeyův zákon) ve Sněmovně převážně podle stranické příslušnosti s tím,

že většina republikánů byla proti (i když zákon získal také sedm republikánských hlasů). Ale nejméně důvěryhodným demokratickým politikem je pro popírače klimatické změny někdejší viceprezident Al Gore. Přestože Al Gore vzbudil svým filmem *Nepříjemná pravda* (*An Inconvenient Truth*) (Nolan 2010) velkou pozornost a zvýšil veřejné povědomí o klimatické změně, je veřejností v důsledku své stranické příslušnosti vnímán velmi polarizovaně. Mnoho popíračů ho podezírá, že prosazuje agendu klimatické změny kvůli vlastnímu osobnímu a ekonomickému zisku (který představují honoráře za přednášky a výnosy z jeho podnikatelských aktivit) a odmítá jeho příliš zanícenou rétoriku a tón (Smith 2009).

Třetím nedůvěryhodným poslem je vědecká komunita. Nedůvěra k vědě je dlouhodobým rysem americké společnosti, který nabývá dvou podob. První je víra, že univerzity pevně ovládají lidé politicky liberální (v americkém kontextu to znamená levicoví). Tento názor je částečně oprávněný. Průzkumy ukazují, že na elitních univerzitách demokraté obvykle převyšují počtem republikány nejméně v poměru šest ku jedné na fakultách obecně a ještě vyšším poměrem, pokud jde o fakulty sociálních věd nebo humanitní. Jedna studie například zjistila, že 80 procent profesorů psychologie tvoří demokraté, a převažují tak nad republikány téměř v poměru dvanáct ku jedné (Tierney 2011). Druhou formou této nedůvěry je pocit, že vědci jsou „členy jakéhosi výboru bdělosti“, kteří se, jak zdůrazňuje Jonathan Haidt, „oddávají dokumentování jen toho, co je, a nikoli toho, co je *dobré* nebo co je *krásné*“, a proto vyzvedávají rozum nad víru, racionální nad intuitivní nebo duchovní, a oddělují fakta od hodnot a emocí (Haidt 2006). Richard Hofstadter dodává, že lidé ve vědci vidí někoho, kdo zkoumá věci, které jsou „mimo dosah a kontrolu obyčejného člověka, ale může rozhodovat a často také rozhoduje o jeho osudu“

(Hofstadter 1962) prostřednictvím disproportionálního vlivu na politiku. Někteří lidé proto pokládají vědce za sílu podvracející společnost, sílu, jíž nelze důvěřovat (Jacoby 2000).

Nedůvěra k procesu, který vytváří poselství. Lidé mají různá očekávání ohledně toho, co by nám věda mohla nebo měla říci (Hulme 2009). Ti, kdo věří, že antropogenní klimatická změna je něčím, co si vyžaduje naši pozornost, věří i závěrům institucionalizované vědy; mnozí z těch, kdo popírají klimatickou změnu, pokládají proces, v němž se vyhodnocují vědecká zjištění, za hluboce chybný, nebo dokonce zkorumpovaný. Takový názor vede k motivovanému uvažování, které odmítá představu, že by vědecký konsenzus ve věci klimatické změny mohl vůbec existovat. Výzkum, který provedli McCright, Dunlap a Chenyang Xiao, zjistil, že „politická ideologie a stranická identifikace lidí byly jak v roce 2006, tak v roce 2012 poměrně silnými ukazateli toho, jak budou vnímat vědeckou shodu, jejich přesvědčení ohledně časového rozložení, lidských příčin, vážnosti nebo hrozby globálního oteplování a jejich podpory vládním akcím“ (McCright et al. 2014).

Podle názorů popíračů se „vědecké recenze“ ukazují být vlastně „kamarádskými recenzemi“ a publikace (nebo přidělování grantů) se nezakládají na hodnotě výzkumu, ale na konformitě s politickými a sociálními předsudky vědců, kteří zastávají redakční posty v akademických časopisech. Studie zjistily i korelaci mezi obecnou vírou v konspirační teorie a odmítáním vědeckých zjištění o klimatické změně i jiných věcech.

Tuto nedůvěru k vědeckému procesu pomohla prohloubit „Climategate“ (Maibach et al. 2011a), ale skepticismus popíračů vlastně živí každá nepřesnost ve zprávách IPCC – jako bylo například nepřesné tvrzení ve Čtvrté hodnotící zprávě IPCC z roku 2007, že do roku 2035 pravděpodobně roztají himalájské ledovce. Kromě IPCC mnoho lidí prostě nedůvěřuje

jeho rodičovské Organizaci spojených národů, která podle nich zpochybňuje národní suverenitu a nahrává zájmům méně rozvinutých zemí na deformaci kapitalistických trhů.

Nedůvěra k poselství samotnému. Pro mnoho lidí nejsou ve světě, jak ho oni vnímají, environmentální katastrofy předvídané proponenty klimatické změny vůbec možné, nebo jsou alespoň vysoce nepravděpodobné. V literatuře nacházíme dva typy vysvětlení této podoby popírání klimatické změny. Podle „teorie spravedlivého světa“ (*just world theory*) mají lidé zřejmě hluboce zakořeněné přesvědčení, že svět jako takový je správný, uspořádaný a stabilní (Feinberg, Willer 2011). Například většina lidí nevěří, že se životní prostředí může změnit tak, aby to materiálně změnilo jejich způsob života. „Teorie zvládání hrůzy“ (*terror management theory*) nám zase říká, že lidé se budou vyhýbat úvahám o klimatické změně, protože by vyvolávaly další myšlenky na smrt a vlastní smrtelnost, na něž lidé raději nechtějí myslet (Dickinson 2009). Většina lidí se například bude vyhýbat chmurným předpovědím o zvyšující se vzácnosti vodních zdrojů, o migraci chorob, jako je malárie, nebo o vyšší úmrtnosti zranitelných chudých a starších lidí v městských centrech. Filmy jako *Den poté* (*The Day After Tomorrow*), s jeho líčením Manhattanu pod vodou a ledovce sunoucího se po Madison Avenue, tak mohou sloužit jen jako zábavné akční příběhy a udělají jen málo pro to, aby skutečně přesvědčily lidi o reálnosti klimatické změny.

Tyto sklony povedou k různému vnímání rizik, které představuje klimatická změna. Lidé obecně mají k riziku averzi a pro některé budou ekonomická rizika spojená s nějakou akcí proti klimatické změně příliš velká na to, aby ji podpořili. Pro jiné jsou zase environmentální rizika spojená s klimatickou změnou příliš velká na to, abychom je mohli ignorovat. V důsledku toho se klimatická změna zasazuje do různých rámců.

Pro ty, kdo nechtějí riskovat další globální ekonomickou recesi, je výzkum klimatické změny podvodem, nebo pokud není, pak emise skleníkových plynů můžeme pokládat za nezbytný (i když nešťastný) vedlejší produkt rozvojového imperativu. Ale pro ty, kdo nechtějí riskovat environmentální kalamity je tímto rámcem „princip předběžné opatrnosti“ – imperativ neškodit.

Pro některé lidi antropogenní klimatická změna zpochybňuje jejich představu Boha. V tomto způsobu uvažování je představa, že my lidé můžeme skutečně ovlivňovat globální klima, projevem nezřízené pýchy a arogance. Žijeme z milosti Boží prozřetelnosti a žádné lidské jednání nemůže zvrátit daný morální řád. Mnozí lidé vychovaní v židovsko-křesťanské tradici hledají argumenty proti vědě o klimatické změně v knize Genesis (White 1967). Nacházejí tam mandát „podmanit“ si zemi a slib Boha Noemovi, že už nikdy nedojde k potopě. Rush Limbaugh například věnoval jedno ze svých show myšlenek, že věříme-li v Boha, nemůžeme věřit v globální oteplování způsobené člověkem (Visser 2013). A tak zatímco někteří lidé se v rámci náboženských komunit snaží dokazovat, že lidé mají morální odpovědnost za ochranu životního prostředí, a musí proto přehodnotit svou roli správců země (odvozenou z mandátu Genesis), jiní vidí v této „zelené spiritualitě“ posun za vyvážené správcovství směrem k uctívání životního prostředí a k vynášení „zahradničení nad pěstování lidství“. Pro mnoho konzervativních věřících je environmentální hnutí v jádru pohanské.

Nedůvěra k řešení, která z poselství vyplývají. Sdílíme za globální klima kolektivní odpovědnost, která předpokládá globální spolupráci na řešení problémů spojených s klimatickou změnou? Odpověď na tuto otázku otevírá Pandořinu skříňku. Podle někoho vedou řešení problémů klimatické změny přímo k větší vládní regulaci a kontrole trhu. Napětí vyplývající z otázky má hluboké kořeny v kultuře americké společnosti, v níž jsou

názory často rozloženy na pólech spektra komunitářský-libertariánský. Klimatická změna je pro některé jasným příkladem tržní externality obrovského rozsahu, která vyžaduje vládní intervenci. Bezuzdné podnikání bude ničit přirozené prostředí, které patří všem. Podle jiných je klimatická změna neoprávněným prostředkem pro větší a pronikavější zásahy vlády jak do našeho osobního života, tak do působení trhu (Kahan et al. 2010).

Další se domnívají, že řešení klimatické změny nás vede k jedné celosvětové vládě, nebo ještě hůř, k sociálnímu inženýrství. Snahy strukturovat globálně shodnou reakci na klimatickou změnu jsou v protikladu k dlouhodobému přesvědčení těch, kdo nevěří, že by lidé mohli navrhnout strukturu, v níž by se náš sociální osud odvíjel ve správném směru. Strach ze sociální struktury navržené člověkem vyplývá „z pocitu, že řád vnucený lidskými plánovači, ať už mohou být jejich cíle jakékoli, bude vykoupen ztrátou určité velké hodnoty, něčeho, co obvykle vágně a neadekvátně nazýváme svobodou“ (Vargish 1980). Ale ti, kdo věří v klimatickou změnu, budou pravděpodobně ve společenském systému, jak je strukturován nyní, vidět příčinu nastávající katastrofy. Spoléhání na prozřetelnost nebo na ekonomický systém podle nich tuto katastrofu neodvrátí, ale ve skutečnosti ji přivolává.

Kromě těchto obav – buď z totalitarismu, nebo z katastrofy – společnost ostře rozděluje to, jak hodnotíme „aktiva“ přírodního prostředí a zda bychom měli kvůli jeho ochraně omezit lidský rozvoj. Podle některých má vzácný ekosystém vnitřní hodnotu, jejíž integritu bychom měli chránit před lidským poškozením. Pro jiné je to jen ekonomické aktivum a má hodnotu díky zdrojům, které poskytuje lidstvu. Na jedné straně je posvátnost přírody a nutnost její ochrany (ekocentrický názor), na straně druhé se obhajuje největší dobro pro největší počet (antropocentrický názor).

Mluvíme rozdílnými jazyky

Tyto čtyři formy nedůvěry prohlubují vznikající kulturní schizma. Postupem času toto schizma dostává podobu rozhovoru, v němž nemluvíme k sobě navzájem a jsme účastníky v zásadě rozdílných diskusí (Hoffman 2011a). To osvětluje obrázek 2.1, který ukazuje výsledky slovní analýzy mapující nejpopulárnější výrazy v 795 úvodních amerických novin z období od září 2007 do září 2009, které se věnovaly klimatické změně (Hoffman 2011b). Vědu o klimatické změně podpořilo 73 procent těchto článků (jsou shrnuty pod názvem Přesvědčené a mohly by odpovídat dvěma segmentům „Šesti Amerik“, označeným jako Vystrašení a Znepokojení), kdežto 20 procent bylo proti (jsou shrnuty pod názvem Popírající a mohly by odpovídat segmentu Odmítajících). Zbývajících 7 procent bylo neutrálních nebo nejasných. Čím větším písmem je napsáno slovo na obrázku, tím častěji bylo použito v článcích.

Všimněme si nejprve, že tyto dva soubory článků neuzívají k vymezení problému stejné termíny. Popírající autoři užívali výraz „globální oteplování“ třikrát častěji než „klimatická změna“, kdežto přesvědčení autoři užívali oba termíny rovnoměrně. To není náhodný artefakt; oba termíny nabývají rozdílné kulturní významy v závislosti na tom, ke komu mluvíme.⁴ Výzkum ukázal, že „globální oteplování“ se dá mnohem více zpolitizovat než „klimatická změna“, protože prvnímu termínu

⁴ Je nutno poznamenat, že tyto dva termíny odkazují k odlišným vědeckým fenoménům. *Globální oteplování* označuje růst průměrných globálních teplot; *klimatická změna* označuje následné změny v klimatických podmínkách, včetně odchylek od normy, pokud jde o teplotu, srážky a proudění vzduchu, které se objevují v posledních několika desetiletích nebo i déle.

Obrázek 2.1

dávají přednost lidé, které tato věc už znepokojuje, a naopak ti, kteří tím znepokojeni nejsou, jsou k němu podezřívaví (Akerlof, Maibach 2011). Podle jedné studie byli republikáni méně ochotni souhlasit, že jde o reálný fenomén, když byl označen jako „globální oteplování“ (44 procent), oproti tomu, když byl označen jako „klimatická změna“ (60 procent). Demokraty použitý termín neovlivňoval (87 procent, 86 procent) (Schuldt et al. 2011). Takže užívání výrazu „globální oteplování“ popíračskými pisateli mohlo vzbuzovat silnější negativní reakce u cílového publika, než vzbuzovala „klimatická změna“.

Je nutno poznamenat, že novější výzkum se v tomto bodě dostává s těmito údaji do rozporu. Studie PCCC z roku 2014 zjistila, že termín „globální oteplování“ má u americké veřejnosti mnohem silnější ohlas, kdežto termín „klimatická změna“ vede veřejnost k neangažovanosti (Leiserowitz et al. 2014b). S tím jsou ve shodě i výsledky studie, kterou v roce 2014 provedl Riley Dunlap, jež zjistila, že lidé pokládají za mnohem problematičtější globální oteplování než klimatickou změnu, ale rovněž potvrdila, že stranické upřednostňování zmizelo a že republikáni a konzervativci reagují na oba termíny stejně odmítavě (Dunlap 2014).

Druhou věcí, která si zaslouží pozornost, je zaměření problematiky. Popíračským úvodníkům šlo především o vědu, přesněji řečeno o chyby ve vědeckém procesu. Jejich autoři proto psali o „podvodu“ a „podfuku“ a ty, kdo podněcovali takovou „hysterii“, označovali jako „alarmisty“, „vynavače kultu“, „fundamentalisty“, „AGW lidí“ (v odkazu na *anthropocentric global warming*) a „socialisty“. Oproti tomu přesvědčené úvodníky nezdůrazňovaly ani tak „vědu“ a povahu problému, ale zaměřovaly se spíše na řešení, jako jsou „technologie“, „jaderná energie“, „biopaliva“, „čisté technologie“ a „zachycování a vylučování uhlíku“.

To vedlo k dvěma dalším tématům – ekonomice a povaze rizika –, o nichž diskutovaly obě strany, ale každá jiným způsobem. Popíračské úvodníky varovaly, že návrhy na omezení skleníkových plynů (v podobě například „*cap and trade*“ – stanovení stropu a obchodování s emisními povolenkami – nebo, jak to nazývaly, „*cap and tax*“ – tedy vlastně daňovým znevýhodněním) zničí ekonomiku, kdežto přesvědčené úvodníky předvíдалy, že by to znamenalo vytvoření pracovních míst, a tedy i ekonomický růst.

A konečně si všimněme, ke komu obě strany odkazovaly. Obě strávily více času útoky na prominentní osobnosti druhé strany než citováním vlastních obhájců. To je příznačné pro celkový tón rétorické války o klimatickou změnu. Přesvědčené úvodníky často kritizovaly George W. Bushe a jeho odpor ke klimatické legislativě v té době. Popíračské úvodníky ještě s mnohem menší zdvořilostí útočily na Al Gora s obviněními, že problém vytváří uměle kvůli svému ideologickému a osobnímu zisku. Vzhledem k tomu, že téměř 40 procent všech popíračských článků zmiňovalo někdejšího viceprezidenta, je zřejmé, že je to člověk, na němž si popírači klimatické změny s oblibou vybíjejí nenávisť.

V extrémních rovinách klimatické diskuse se mluví zcela odlišnými jazyky. Jedna strana hovoří o řešeních a vědeckou debatu pokládá za uzavřenou, druhá hovoří o ohrožení svobody, vědecké korupci a nedůvěře k vládě. Procesy motivovaného uvažování a zdroje nedůvěry vedou k velmi podivné konverzaci v kulturním schizmatu. Obě strany nehovoří k sobě navzájem a jejich diskurzy se míjejí, ale dokud nelze najít společný jazyk, nějaké řešení se nedá očekávat. Nabízejí se tři možné cesty kupředu.

Tři možné cesty kupředu

Nabízím tři možné prototypy výsledku debaty o hodnotách, které úzce odrážejí konfiguraci možných cest daných vyjednáváním: (1) optimistická cesta, neboli integrativní scénář typu oboustranné výhry, (2) pesimistická cesta, neboli distributivní scénář typu výhra-ztráta, (3) konsenzuální cesta, neboli motivačně smíšený scénář, který je realistickým amalgámem prvních dvou a bude vyžadovat pečlivou artikulaci zájmů a strukturované formy zapojení (Raiffa 1985).

Optimistická cesta. První a nejsnadnější cestou, jak eliminovat kulturní problém klimatické změny, je vyřešit technický problém. Pokud vyvineme nějakou převratnou energetickou technologii, která bude zítra dostupná, spolehlivá a neznečišťující, velký počet lidí klimatickou změnu akceptuje, protože to nebude vyžadovat žádnou změnu jejich přesvědčení a hodnot. Někdo v tom spatřuje jedinou cestu vpřed, neboť lidé lpí na současné úrovni prosperity a nevzdají se jí tím, že by akceptovali nějaká omezení stávajícího řádu. V tomto scénáři nemusí vlády dělat nic, co by vedlo k nedostatku nebo si vyžádalo oběti, ale budou investovat do alternativních zdrojů energie nebo geoinženýrství, které lidem umožní žít i nadále tak, jak jsou nyní zvyklí (Rachlinski 2000).

Výzkum naznačuje, že jsme nastaveni optimisticky. Podle jedné studie má 80 procent lidí něco, co by se dalo nazvat „optimistickým zkreslením“ (*optimism bias*), díky němuž děláme iracionální věci – například systematicky ignorujeme konkrétní informace o riziku a doufáme v nějakou technologickou odpověď na naše problémy (Anderson 2012). K tomu máme navíc sklon se domnívat, že rizika klimatické změny se budou projevat někde jinde a v daleké budoucnosti (American Psychological Association 2010), a proto instinktivně přehlízíme

hrozbu klimatické změny. Na těchto sklonech je ve skutečnosti založeno geoinženýrství, které bere v potaz i to, že lidé neudělají s klimatickou změnou nic, dokud nebude příliš pozdě.

Pesimistická cesta. Nejhorším případem je scénář souboje, v němž se lidé budou snažit zachovat si své hodnoty a donutit jiné, aby změnili ty jejich. Už nyní se objevují karikatury každé strany, které jsou sice falešné, ale umožňují snadné odmítnutí. Environmentalisté jsou vnímáni tak, že se snaží ochránit životní prostředí tak usilovně a za jakoukoli cenu, že jsou tomuto cíli ochotni obětovat ekonomický rozvoj i lidskou ekonomiku. Ekonomické zájmy se zase pokládají za bezohledné prosazování ekonomického růstu, provázené ochotou lehkomyšlně odhodit environmentální ohledy kvůli vyššímu zisku. Dynamika interakce se začíná zakládat na moci a nátlaku. Diskurz se rozpadá na trpké výpady a na pořad dne přichází polarizovaná diskuse. Výsledek je vysoce neefektivní. Jak ukazují behaviorální výzkumy, faktická dominance neznamena, že by si silnější strana mohla nárokovat vítězství. Slabší strany jsou pouze donuceny uchýlit se k rozkladné taktice, aby dále sledovaly svou agendu a podkopávaly legitimitu takové dominance (Hoffman, Jennings 2012). V takovém scénáři vypadá méně pravděpodobně dominance sil nakloněných vědě než převaha popíračů klimatické změny, neboť první budou muset svou věc „dokázat“, kdežto druhí mohou pouze pochybovat.

Konsenzuální cesta. V této poslední formě společenské debaty se řešení hledá prostřednictvím zaměření na sjednocující prvky, opuštěním stávajících postojů (jako například k tomu, zda ke klimatické změně dochází, či nikoli) a příklonu ke konsenzuálně vedené diskusi o rozmanitých otázkách vědeckých modelů a o základních zájmech a hodnotách, které vstupují do hry.

Jde o hodnoty, nikoli o vědu

Kam jsme se v současné debatě o klimatické změně dostali? Znamky jsou smíšené, ale pesimistická cesta je zřejmá z míry, v jaké jsou mnozí klimatologové napadáni kvůli své práci na zkoumání klimatické změny (Feder 2012). V mé sbírce nenávistných mailů se nacházejí výroky typu: „Děláš práci Satana“, „Musíš být sekulární evolucionista“, „Zdravím soudruhu, proč chceš marxisticky zničit civilizaci?“ a „Jak můžeš očekávat, že my, zemědělci, budeme tebe a tvé kolegy ‚vědce‘ brát vážně?“. Jiní dostávají mnohem horší. Katherine Hayot, evangelikálka a vědecká odbornice na klima z Texaské techniky je začala dostávat poté, co se do ní veřejně pustil Newt Gingrich v knize, kterou vydal, když se rozhodl kandidovat v prezidentských volbách 2012. Rush Limbaugh ji následně zesměšnil jako „klimatickou kočku“ a začaly přicházet vzkazy jako: „Nejsi nic než lhářka, lžeš“, „[misogynský vulgarismus] Nacistická klimatbecilní děvko... Jsi hloupá děvka a masový vrah“ (Dawson 2012). Kerry Emmanuel, profesor vědy o atmosféře na MIT, který se sám prohlašuje za republikána, uvedl, že poté, co poskytl rozhovor u „klimatického stolu“, dostává bezprecedentní vzkazy „zuřivě nenávisti“ vyhrožující jemu i jeho ženě smrtí (West 2012).

Michael Mann, klimatolog na Pennsylvánské univerzitě a tvůrce proslulého „hokejkového“ grafu zvyšující se globální teploty, popisuje palbu zastrašování včetně nezvladatelného počtu žádostí na základě zákona o svobodném přístupu k informacím a soudních obsílek iniciovaných republikánským kongresmanem Joe Bartonem, snahu Kena Cuccinelliho, republikánského generálního prokurátora Virginie, odebrat mu akademické hodnosti (McKie 2012) a také to, že byl spolu s dalšími šestnácti klimatology uveden na seznamu osob projevujících „potenciálně kriminální chování“ ve zprávě senátora Jamese

Inhofea (republikána za stát Oklahoma) (McCright, Dunlap 2010). Při jedné příležitosti obdržel dokonce obálku s výbušninou, což si vyžádalo vyšetřování FBI (Mann 2012).

Toto obtěžování existuje na obou stranách diskuse, i když zřejmě v různé intenzitě. Některé environmentální nevládní organizace také využívají žádosti na základě zákona o svobodném přístupu k informacím, aby obtěžovaly oponenty (Plitz 2010). V roce 2008 James Hansen, tehdejší přední klimatolog NASA, řekl před sněmovní komisí pro energii a klima, že podle jeho názoru by měli být vrcholní manažeři naftových a uhelných společností souzeni za „zločiny proti lidskosti a přírodě“. Eli Lehrer, předseda konzervativního think tanku R Street a někdejší viceprezident Heartlandského institutu dostal nenávistný mail: „Proč děláš to, co děláš? Jsi bezcenným nástrojem rasistů bratří Kochů, kteří se snaží zničit Zemi. Shniješ v pekle!“ – i když se v té době nezabýval klimatem, ale otázkami pojišťovnictví.

Proč by lidé měli posílat nenávistné maily a demonizovat jiné lidi, které neznají, jen kvůli jejich postoji k vědě o klimatu? Odpovědět na tuto otázku je smyslem této knihy. Nechtějí se zapojit do diskuse o údajích a modelech. Jen chrání své hluboce zakořeněné hodnoty, o nichž jsou přesvědčeni, že jsou ohroženy. Přemostit kulturní schizma můžeme jen poznáním tohoto základního podtextu debaty o klimatické změně a řešením problémů s ním spojených. A protože v sociální debatě o klimatické změně jde o pevně etablované ideologické a kulturní postoje, konstruktivní diskuse musí probíhat v konsenzuální rovině. Ale to předpokládá uznání, že jsou ohroženy ekonomické a ideologické zájmy těch, kdo budou odmítat se po této cestě vydat.